

VIII. POPULAČNÍ VÝVOJ V KRAJÍCH

Česká republika je v současnosti územně členěna na 14 krajů (tzv. VÚSC – vyšších územních samosprávných celků, neboli jednotek NUTS3 – Nomenclature des unités territoriales statistiques), které byly vytvořeny k 1. lednu 2000 v souladu s ústavním zákonem č. 347/1997 Sb., ze dne 3. prosince 1997 o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb.¹ Jejich velikost značně kolísá, jak územně (od 496 km² Hlavního města Prahy po 11 015 km² Středočeského kraje), tak co se týče počtu obyvatel (od 304,6 tis. v Karlovarském kraji po 1 249,9 tis. v kraji Moravskoslezském). Kraje se také liší co se týče demografické situace (viz Mapová příloha).

Již tradičně lze v České republice vymezit několik územních celků se specifickým demografickým chováním populace. Jednak je to oblast podkrušnohorského pásu, která se s přestávkou táhne až k severní Moravě a Slezsku, a která je charakterizovaná jevy, jež se dají posoudit jako negativní (tradičně kratší délka života a vyšší úmrtnost, vyšší rozvodovost a potratovost), a v poslední době také nadprůměrnou úroveň plodnosti v nižším věku, nižší úroveň sňatečnosti, a z toho vyplývajícím vysokým podílem narozených mimo manželství. Dalším charakteristickým prvkem je vysoká mobilita obyvatelstva. K této skupině tedy řadíme Karlovarský a Ústecký kraj, v některých ohledech též Plzeňský a Liberecký, a především kraj Moravskoslezský, částečně též Olomoucký.

Druhým celkem, který vykazuje chování, jež je ve svých ukazatelích „průměrné“, je oblast středních, jižních a východních Čech, tedy kraj Středočeský, Jihočeský, Pardubický, Královéhradecký a v některých ukazatelích též Plzeňský a Liberecký. Hodnoty ukazatelů demografického chování v těchto regionech jsou zhruba srovnatelné s hodnotami za celou republiku, co se týče úmrtnostních poměrů mužů, patří tyto regiony k nejlepším v republice.

Tab. VIII.1 Absolutní počty demografických událostí v krajích České republiky, 2006

Kraj (NUTS3)	Sňatky	Rozvody	Živě narození	Potraty celkem	Interrupce	Zemřelí	Celkový přírůstek
Česká republika	52 860	31 415	105 831	39 959	25 352	104 441	36 110
Hlavní město Praha	6 841	3 737	12 530	4 293	3 195	12 274	6 516
Středočeský kraj	6 140	3 743	12 741	4 654	3 015	12 067	17 146
Jihočeský kraj	3 110	1 729	6 370	2 292	1 468	6 168	2 240
Plzeňský kraj	2 897	1 643	5 803	2 425	1 428	5 918	3 009
Karlovarský kraj	1 573	1 108	3 201	1 597	1 070	2 976	328
Ústecký kraj	4 387	2 930	8 935	4 504	2 879	8 719	92
Liberecký kraj	2 339	1 548	4 466	2 022	1 255	4 143	1 743
Královéhradecký kraj	2 738	1 692	5 491	2 213	1 486	5 691	1 275
Pardubický kraj	2 603	1 330	5 248	1 568	864	5 164	1 727
Vysočina	2 393	1 224	5 113	1 762	1 029	4 773	878
Jihomoravský kraj	5 859	3 096	11 512	3 923	2 426	11 667	2 205
Olomoucký kraj	3 206	2 003	6 428	2 202	1 322	6 298	733
Zlínský kraj	2 706	1 618	5 612	1 852	997	5 926	-303
Moravskoslezský kraj	6 068	4 014	12 381	4 652	2 918	12 657	-1 479

Třetím celkem je oblast Vysočiny, Jihomoravského a Zlínského kraje a částečně též kraje Olomouckého. Populace těchto oblastí vykazuje více „tradiční“ chování ve srovnání s ostatní populací České republiky. Zejména je to nízká rozvodovost a potratovost, nízký podíl mimomanželsky narozených a vyšší věk matky při narození dítěte. V těchto regionech vládou příznivé úmrtnostní poměry u žen.

¹ Původních osm krajů z roku 1960 však nebylo nikdy zrušeno, v roce 1990 v nich pouze zanikly orgány veřejné správy (Krajské národní výbory), ale tyto kraje (nazývané tak podle zákona č. 36/1960 Sb.) existují dál jakožto územní celky, v jejichž rámci stále působí např. krajské soudy, krajské policejní správy a některé další instituce.

Čtvrtý svébytný region tvoří Hlavní město Praha, jehož obyvatelstvo je charakteristické především extrémně vysokým věkem při vstupu do manželství a do mateřství, nejvyšší nadějí dožití v republice, nižší plodností, a vysokou mobilitou obyvatelstva, ať už vnitřní nebo zahraniční.

Nyní se budeme věnovat podrobněji jednotlivým demografickým procesům a jejich regionalizaci, začneme ovšem analýzou věkové struktury v krajích. Z údajů v tabulce VIII.2 je zřejmé, že nejstarší věkovou strukturu má Praha, kde žije jednak nižší podíl dětí a jednak vyšší podíl starých lidí, než v ostatních krajích České republiky. Průměrný věk v Praze je o 1,6 roku vyšší než je průměr České republiky a dosahuje 41,8 roku. Na druhé straně stojí Ústecký, Karlovarský, Liberecký a Moravskoslezský kraj s vyšším podílem dětí a nižším podílem starších lidí, vůbec nejmladší populace žije v kraji Ústeckém, kde průměrný věk činí 39,2 roku. Ostatní kraje se výrazněji neliší od republikového průměru, složka dětská a složka starších 65ti let jsou zde přibližně vyrovnané.

Tab. VIII.2 Počet obyvatel a ukazatele věkové struktury v krajích České republiky, 2006

Kraj (NUTS3)	Počet obyvatel (tis. k 1.7.)	Rozloha (km ²)	Průměrná hustota (ob./km ²)	Podíl obyvatelstva ve věku (%)		Index stáří 65+/0-14	Průměrný věk
				0-14	65+		
Česká republika	10 266,6	78 867	130	14,4	14,4	100,2	40,2
Hlavní město Praha	1 183,6	496	2 386	12,2	15,7	128,8	41,8
Středočeský kraj	1 166,5	11 015	106	14,8	14,1	95,5	40,0
Jihočeský kraj	628,8	10 057	63	14,6	14,3	97,7	40,1
Plzeňský kraj	552,9	7 561	73	14,1	14,9	105,5	40,6
Karlovarský kraj	304,6	3 315	92	14,9	13,2	88,4	39,4
Ústecký kraj	823,2	5 335	154	15,5	12,8	83,0	39,2
Liberecký kraj	429,8	3 163	136	15,0	13,3	89,0	39,7
Královéhradecký kraj	549,1	4 758	115	14,5	15,1	103,7	40,6
Pardubický kraj	506,8	4 519	112	15,0	14,7	98,1	40,0
Vysočina	511,1	6 796	75	15,0	14,6	97,4	39,8
Jihomoravský kraj	1 131,0	7 196	157	14,1	15,0	106,1	40,5
Olomoucký kraj	639,4	5 267	121	14,4	14,5	100,3	40,1
Zlínský kraj	589,9	3 964	149	14,3	14,9	103,7	40,2
Moravskoslezský kraj	1 249,9	5 427	230	14,7	13,7	93,5	39,7

Co se týče úrovně plodnosti, je Česká republika poměrně homogenní, úroveň plodnosti je nízká všude a není zde žádný region, kde by plodnost přetrvávala na vysoké úrovni – úhrnná plodnost se pohybuje mezi 1,23 (Zlínsko) a 1,42 (Ústecko). Relativně vyšší plodnost je též ve Středočeském kraji, což souvisí se stěhováním mladých rodin z Prahy (suburbanizace), které zpravidla brzy po zakoupení nemovitosti a přestěhování mají dítě. Zajímavostí je nejvyšší úroveň plodnosti v obci Milovice (22,4 živě narozených na 1 000 obyvatel, zatímco hodnota za ČR činila 10,3), kde byly pro mladé rodiny zrekonstruovány byty po odsunutých sovětských vojácích.

Tab. VIII.3 Ukazatele plodnosti a potratovosti v krajích České republiky, 2006

Kraj (NUTS3)	Úhrnná plodnost	Průměrný věk matek	Průměrný věk matek při prvním porodu	Podíl narozených mimo manželství (%)	Úhrnná umělá potratovost
Česká republika	1,33	28,9	26,9	33,3	0,34
Hlavní město Praha	1,27	30,6	29,2	30,0	0,36
Středočeský kraj	1,38	28,9	27,0	29,7	0,35
Jihočeský kraj	1,31	28,8	26,7	33,0	0,32
Plzeňský kraj	1,37	28,6	26,7	34,0	0,36
Karlovarský kraj	1,37	28,1	25,8	51,1	0,48
Ústecký kraj	1,42	28,0	25,7	48,3	0,48
Liberecký kraj	1,33	28,8	26,5	38,1	0,40
Královéhradecký kraj	1,32	28,8	26,6	31,8	0,38
Pardubický kraj	1,35	28,8	26,8	30,0	0,24
Vysočina	1,32	28,8	26,8	24,9	0,28
Jihomoravský kraj	1,30	29,1	27,1	27,8	0,29
Olomoucký kraj	1,29	28,7	26,7	33,4	0,28
Zlínský kraj	1,23	29,2	27,2	23,5	0,23
Moravskoslezský kraj	1,32	28,3	26,1	38,1	0,32

Plodnost v jednotlivých krajích se však značně liší co do struktury věkové, rodinného stavu, i pořadí. Vysoko nad ostatní regiony vystupuje Hlavní město Praha co se týče průměrného věku při narození prvního dítěte – zde je hodnota (29,2) o 2-3 roky vyšší než v ostatních regionech, kde je již variabilita nízká, v rámci 1,5 roku věku. Pod 26 let spadá průměrný věk prvorodiček pouze na Ústecku a Karlovarsku, vyšší je v moravských regionech. V Praze je také rozdílná struktura pořadí, z 57 % se jedná o prvorozené děti, zatímco v ostatních krajích se podíl narozených prvního pořadí pohybuje mezi 46-49 %, nejnižší je opět na Ústecku. Největší variabilita je v podílu narozených mimo manželství; zde je jasný regionální vzorec, kdy velmi vysoký podíl je v severozápadních krajích Karlovarském (51,1 %) a Ústeckém (48,3 %), a též v Moravskoslezském a Libereckém kraji (oba 38,1 %). Na opačném konci spektra stojí kraj Zlínský, kde se ale podíl mimomanželsky narozených již též přibližuje čtvrtině (23,5 %), dále Vysočina a Jihomoravský kraj. Praha je v tomto smyslu lehce podprůměrná (30,0 %), ukazuje se, že vyšší podíl mimomanželsky narozených souvisí se vzdělanostní strukturou žen, kdy ženy s vyšším vzděláním rodí děti spíše v manželství, ženy s nižším vzděláním spíše v kohabitaci nebo jako osamělé matky. Intenzita umělých potratů je v Karlovarském a Ústeckém kraji dvojnásobná oproti kraji Zlínskému či Pardubickému a podíl těhotenství, ukončených potratem, se v této škále pohybuje mezi třetinou a čtvrtinou.

Úroveň sňatečnosti je opět poměrně homogenní, výrazněji nižší sňatečnost oproti průměru České republiky zaznamenáváme pouze v Karlovarském a Ústeckém kraji, vyšší na Pardubicku a na Jižní Moravě. Hlavní rozdíly jsou opět ve věku při vstupu do manželství, občané Prahy uzavírají první sňatek o rok až dva později než v ostatních regionech, kde je věk poměrně homogenní v pásmu 26,1-27,0 let u nevěst a 28,8-29,6 let u ženichů. Zajímavý je podíl protogamních sňatků, kdy oba snoubenci vstupují do svého prvního manželství. Ten je nejnižší opět v kraji Karlovarském (54,1 %) a Ústeckém, naopak vysoký je na Vysočině (72,8 %) a na Zlínsku. Nízký podíl může znamenat jednak vyšší podíl rozvedených osob které vstupují do dalšího sňatku a jednak nižší počet svobodných kteří by stáli o život v manželství. Rozvodovost je přitom vysoká v Karlovarském a Ústeckém kraji, ale též na Liberecku a například i ve Středočeském kraji. Naopak nižší úroveň panuje na Vysočině a Jižní Moravě ale též v Jižních Čechách a v Pardubickém kraji.

Tab. VIII.4 Ukazatele sňatečnosti a rozvodovosti v krajích České republiky, 2006

Kraj (NUTS3)	Standardizovaný index sňatečnosti svobodných		Průměrný věk při 1. sňatku		Podíl protogamních sňatků (%)	Úhrnná rozvodovost	Průměrná délka trvání manželství (roky)
	muži	ženy	muži	ženy			
Česká republika	100,0	100,0	29,4	26,7	64,7	0,49	12,0
Hlavní město Praha	103,9	101,9	30,6	28,1	63,3	0,49	12,0
Středočeský kraj	99,2	99,5	29,3	26,4	62,3	0,54	11,6
Jihočeský kraj	100,6	100,3	29,2	26,4	67,8	0,45	11,8
Plzeňský kraj	100,8	101,0	29,5	26,6	60,9	0,48	11,5
Karlovarský kraj	91,9	88,5	29,5	27,0	54,1	0,54	10,1
Ústecký kraj	95,0	94,3	29,4	26,6	56,9	0,54	11,2
Liberecký kraj	99,8	100,1	29,6	26,8	59,8	0,55	12,0
Královéhradecký kraj	98,2	100,0	29,4	26,5	64,9	0,49	12,2
Pardubický kraj	105,4	104,8	29,0	26,4	67,4	0,42	12,1
Vysočina	100,1	101,3	28,8	26,1	72,8	0,39	12,2
Jihomoravský kraj	106,4	104,4	29,4	26,7	69,1	0,44	12,7
Olomoucký kraj	97,7	99,8	29,2	26,6	67,9	0,50	12,6
Zlínský kraj	98,4	98,2	29,4	26,7	72,5	0,45	12,9
Moravskoslezský kraj	96,0	97,6	29,0	26,4	64,8	0,49	12,5

Velké rozdíly panují, co se týče úmrtnostních poměrů. Čtyři roky u mužů a tři roky u žen je rozdíl v naději dožití mezi v tomto směru nejhorším krajem, jimž je kraj Ústecký, a mezi nejlepším – Hlavní město Praha. Mezi kraje s nepříznivými úmrtnostními podmínkami patří kromě severozápadu a Moravskoslezska u mužů též kraj Zlínský, u žen kraje Plzeňský a Středočeský, naopak moravské kraje jsou pro ženy příznivé, vládnu v nich dobré úmrtnostní poměry. Co se týče rozdílu mezi nadějí dožití žen a mužů, ten je vyšší v moravských regionech (okolo 7 let), naopak nejnižší v Praze (5,2).

Český statistický úřad vydal letos též úmrtnostní tabulky za okresy, počítané pro období 2001-2005. Podle těchto údajů patřily mezi okresy s nejlepšími úmrtnostními poměry mužů jednak městské

okresy Hlavní město Praha (74,1 roku), Brno-město (74,0) a Plzeň-město (73,8), dále okresy Hradec Králové (s republikovým maximem 74,4 roku) a Náchod (73,9). Mezi regiony s nadprůměrnou délkou života patřily kromě většiny okresů Královéhradeckého a Pardubického kraje též okresy jižních Čech, Vysočiny a jižní Moravy, a některé výjimky (Semily 73,7, Praha-západ 73,1, Mladá Boleslav 73,0). Naopak mezi okresy s nejhoršími úmrtnostními poměry se pravidelně umísťují okresy kraje Ústeckého (celý kraj 70,3; minimum Chomutov – 69,2) a Moravskoslezského (Karviná 70,3, Bruntál 70,7, Ostrava-město 70,9), dále okresy Jeseník (70,8) a Česká Lípa (70,7). Přestože rozložení okresů podle délky naděje dožití žen je podobné jako u mužů, shoda není úplná. Hned na prvních místech se umístily okresy, které patří k nejlepším co se týče úmrtnostních poměrů žen (Zlín, 80,0 roku, Břeclav, 79,8), zatímco co se týče úmrtnosti mužů, vykazují spíše průměrné až podprůměrné hodnoty. Dále zde byly stejně jako u mužů okresy jižních Čech, Vysočiny a jižní Moravy a krajů Královéhradeckého a Pardubického, zatímco mezi okresy s relativně horšími úmrtnostními poměry u žen patřily okresy kraje Ústeckého (minimum Teplice – 76,2) a Karlovarského a dále též okresy Přerov (76,7), Louny (77,3) či Česká Lípa (77,6).

Úroveň kojenecké úmrtnosti byla velmi nízká ve všech regionech, případné rozdíly nelze přeceňovat, neboť při nízkých hodnotách může docházet k náhodným výkyvům – tak například mezi severozápadními regiony můžeme nalézt kraj s nejvyšší (Ústecko 5,5 ‰) i nejnižší (Karlovarsko 2,2 ‰) úrovní kojenecké úmrtnosti.

Tab. VIII.5 Ukazatele úmrtnosti v krajích České republiky, 2005-2006

Kraj (NUTS3)	Naděje dožití při narození (2005-2006)		Rozdíl ženy-muži	Naděje dožití ve věku 60 let (2005-2006)		Kojenecká úmrtnost
	muži	ženy		muži	ženy	
Česká republika (2006)	73,4	79,7	6,2	18,2	22,3	3,3
Hlavní město Praha	75,2	80,4	5,2	19,3	22,6	2,6
Středočeský kraj	73,0	79,0	6,0	17,7	21,4	2,4
Jihočeský kraj	73,7	79,5	5,9	18,0	22,0	2,2
Plzeňský kraj	73,4	79,1	5,7	17,9	21,3	3,1
Karlovarský kraj	72,3	78,4	6,2	17,4	21,3	2,2
Ústecký kraj	71,2	77,5	6,3	16,6	20,5	5,5
Liberecký kraj	73,0	79,5	6,5	17,9	22,0	3,4
Královéhradecký kraj	74,4	80,1	5,7	18,6	22,4	3,1
Pardubický kraj	73,4	79,7	6,3	18,2	22,0	2,9
Vysočina	73,9	80,0	6,1	18,3	22,2	2,7
Jihomoravský kraj	73,2	79,9	6,8	18,1	22,4	3,7
Olomoucký kraj	73,2	79,7	6,5	18,3	22,3	5,1
Zlínský kraj	72,6	79,7	7,1	17,8	22,3	2,5
Moravskoslezský kraj	71,9	78,8	7,0	17,2	21,7	4,1

Jak již bylo řečeno v kapitole VII., migrační toky v rámci České republiky řídí zejména urbanizace a suburbanizace, t.j. jednak směry z regionů do velkých měst a jednak z měst do širšího zázemí. Největší obrát stěhování je v Praze, jde jednak o 18,5 tisíce přistěhovaných z celé ČR, jednak o 18,9 tis. vystěhovaných, z nichž se však 13,3 tis. vystěhovalo do Středočeského kraje. Podobné migrační toky v oblasti Brna a Ostravy jsou dokumentovány vysokým objemem vnitřního stěhování v Jihomoravském a Moravskoslezském kraji. Za zmínku stojí též migrační ztrátovost Ústecka a Karlovarska, odkud se lidé stěhují především do Prahy a Středočeského kraje, z Karlovarska též do Plzně.

Zahraniční migraci dominuje migrace do Prahy, kam se během roku 2006 přistěhovalo 26,5 tisíce cizinců, naopak 19,9 tisíce se z ní odstěhovalo do ciziny. Spolu se Středočeským krajem je do této oblasti soustředěno téměř 60 % objemu zahraniční migrace v České republice. Dalšími výraznějšími aktivními kraji v zahraniční migraci je kraj Ústecký, Jihomoravský a Moravskoslezský.

Celkově přibylo stěhováním nejvíce osob ve Středočeském kraji (16,5 tisíce) a v Praze (6,3 tisíce), migrační saldo v dalších krajích je méně výrazné. Jedinými migračně ztrátovými kraji bylo Ústecko (avšak pouze nepatrně) a Moravskoslezsko (-1,2 tisíce).

Tab. VIII.6 Souhrnné ukazatele migrace v krajích České republiky, 2006

Kraj (NUTS3)	Objem vnitřního stěhování	Saldo		Přírůstek (úbytek) stěhováním
		vnitřní	zahraniční	
Česká republika	225 241	x	34 720	34 720
Hlavní město Praha	x	-396	6 656	6 260
Středočeský kraj	19 225	9 846	6 626	16 472
Jihočeský kraj	11 102	104	1 934	2 038
Plzeňský kraj	9 621	426	2 698	3 124
Karlovarský kraj	5 516	-1 318	1 421	103
Ústecký kraj	15 981	-1 973	1 849	-124
Liberecký kraj	6 743	-79	1 499	1 420
Královéhradecký kraj	8 492	-686	2 161	1 475
Pardubický kraj	7 910	209	1 434	1 643
Vysočina	7 639	-762	1 300	538
Jihomoravský kraj	17 134	-1 151	3 511	2 360
Olomoucký kraj	10 043	-778	1 381	603
Zlínský kraj	7 625	-545	556	11
Moravskoslezský kraj	16 852	-2 897	1 694	-1 203

Tab. VIII.7 Podrobné ukazatele migrace v krajích České republiky, 2006

Kraj (NUTS3)	Přistěhovalí			Vystěhovalí		
	z ČR	z ciziny	celkem	do ČR	do ciziny	celkem
Česká republika	x	68 183	68 183	x	33 463	33 463
Hlavní město Praha	18 533	26 528	45 061	18 929	19 872	38 801
Středočeský kraj	21 406	9 889	31 295	11 560	3 263	14 823
Jihočeský kraj	3 637	2 803	6 440	3 533	869	4 402
Plzeňský kraj	3 346	3 176	6 522	2 920	478	3 398
Karlovarský kraj	1 690	1 786	3 476	3 008	365	3 373
Ústecký kraj	5 018	4 597	9 615	6 991	2 748	9 739
Liberecký kraj	3 312	2 468	5 780	3 391	969	4 360
Královéhradecký kraj	3 632	3 155	6 787	4 318	994	5 312
Pardubický kraj	3 688	1 837	5 525	3 479	403	3 882
Vysočina	2 942	1 951	4 893	3 704	651	4 355
Jihomoravský kraj	5 382	4 835	10 217	6 533	1 324	7 857
Olomoucký kraj	3 374	1 827	5 201	4 152	446	4 598
Zlínský kraj	2 541	987	3 528	3 086	431	3 517
Moravskoslezský kraj	2 857	2 344	5 201	5 754	650	6 404